

LITURGICKÁ VÝCHOVA V KATECHEZI

Marie Zimmermannová

Mystagogie jako uvádění do tajemství je procesem, na který lze nahlížet z různých stran. Patří k němu i vstupování do smyslu liturgického jednání, ve kterém se zpřítomňují události z dějin spásy. Článek se zabývá otázkou, v čem konkrétně může katecheze tomuto úkolu prospět. Autorka nejprve uvádí některé postřehy z praxe. Poté nabízí hlubší vhled do problematiky připomenutím několika důležitých momentů historického vývoje vztahu mezi katechezí a liturgií, které ovlivnily chápání liturgické výchovy v katechezi. V praktické části článku se vzhledem k šíři problematiky omezuje na podněty k jednomu ze společných jmenovatelů liturgické výchovy, a to na podporu činné účasti věřících na slavení liturgie.

Úvodní otázky a formulace problému

Liturgie je vrcholem činnosti církve a zároveň také zdrojem pro život z víry.¹ Z toho by mělo vyplývat, že účast na slavení liturgie je pro křesťana tou nejvzácnější a nejradostnější událostí v jeho životě s Bohem. Je tomu ve skutečnosti opravdu tak? Tato otázka vyvolává další: Je člověku společné slavení bohoslužby přirozené, nebo je třeba ho k tomu vychovat? Pokud ano, jak by měla taková výchova vypadat a k jakému cíli by měla směřovat?

Příklad z pastorační praxe

Před několika lety jsme v jedné farnosti zavedli nový program pro přípravu dětí k prvnímu svatému přijímání, a to s aktivním zapojením rodičů. Když jsme s nimi postupně probírali otázky výchovy jejich dětí ve víře, došlo i na potíže s nechutí dětí účastnit se nedělních bohoslužeb. Rodiče řešili otázku, jak mají děti motivovat. Při rozhovorech se ukázalo, že ani rodiče nebyli uvedeni do slavení eucharistie. Většina z nich neví, jak například propojit četbu biblických příběhů a rodinnou modlitbu s běžnými životními zkušenostmi či se slavením nedělní liturgie. Po ukončení přípravy rodiče vyjádřili zájem o další „vzdělávání“. Tomuto zájmu jsme však nemohli vyjít vstříc z důvodu nedostatečného počtu kompetentních spolupracovníků, kteří by byli schopni takový program připravit a vést.

Uvedený příklad ukazuje na dva aktuální problémy:

- (ani) ti, kteří se pravidelně účastní bohoslužeb a slaví svátosti, nerozumí smyslu liturgického jednání;
- pokud mají zájem o hlubší uvedení do slavení liturgie, nemusí být farnost schopná jim je nabídnout.

V obou případech se jedná se o komplexní záležitosti, které nelze vyřešit jednorázovým poučením, a nelze je čekat ani od tohoto článku. Je však možné upozornit na několik oblastí, jichž se liturgická výchova věřících týká, a hledat, co je jim společné, co patří k základním předpokladům porozumění smyslu liturgie, a na toto téma se zaměřit z pohledu katecheze.

Nástin problematiky liturgické výchovy

Liturgie má různé formy. Většina věřících, kteří se stávají v různých fázích svého života účastníky katecheze, prožívá zejména liturgické slavení svátostí, zvláště eucharistie. Pokusme se nastínit alespoň některé problémy, které se v současnosti jeví jako aktuální:

Co se týče mše svaté, dochází na jedné straně k opouštění „zvyku“ účastnit se pravidelně nedělní mše svaté a na druhé straně můžeme zvláště ve městech mezi vysokoškolskými studenty pozorovat, jak se prosazují horliví propagátoři a zastánci předkonciliární latinské liturgie, kteří očekávají od liturgie např. prostor pro prožívání osobní zbožnosti. Z jejich písemných projevů je zřejmé, že redukuje obsah liturgie a mají jiné chápání církve.²

Proces křesťanské iniciace dospělých a dětí starších sedmi let, kteří projeví zájem o křest, se zřídka děje podle instrukcí liturgické knihy *Uvedení do křesťanského života*.³ Pouze pražská diecéze má zpracovaný a schválený Řád katechumenátu.⁴ Využití katechumenátu k obnově farního společenství a jeho aktivní účast na začleňování nově pokřtěných je spíše výjimkou.

Dalším problémem je nezájem mladých lidí o svátost biřmování. Poté, co v historii došlo k jejímu oddělení od křtu, klesal zájem o tuto svátost, a tak docházelo k různým pokusům obhájit a rozšířit její smysl. Tehdy nalezené a stále prezentované důvody k přijetí biřmování nemusejí naše současníky motivovat.⁵ V současné době můžeme na jedné straně sledovat výrazný pokles zájmu mladých lidí z křesťanských rodin o přípravu k biřmování a na druhé straně snahu církve nově promýšlet pastorační přístupy k této svátosti.

Značné potíže mají dospívající i dospělí se svátostí smíření. Spíše tuto praxi opouštějí. Této problematice je věnováno několik textů vydaných Pastoračním střediskem v Praze.⁶

Zkušenosti s přípravou snoubenců na život ve svátostném manželství vede zodpovědné pracovníky v církvi k hledání nových cest. Součástí přípravy by měla být i nabídka katecheze k porozumění dění ve slavení svátosti manželství a k životu z této svátosti.

Řada věřících má potíž pojmenovat, v čem tkví identita křesťana. Málokdo ji spojuje se svým křtem.⁷ Z účinků křtu je zpravidla známo pouze očistění od dědičného hříchu. Proto se jeví jako nadějně iniciativy, které se snaží nabídnout věřícím jiný přístup k prožívání postní doby: od „hromadění dobrých skutků a sebezáporů“, které zdůrazňuje zvláště vlastní úsilí při očistování, k přípravě na obnovu křtu a vyznání víry o velikonoční vigílii.⁸

Historická zkušenost

Každý problém má určité příčiny. Některé z výše uvedených mají kořeny ve změnách katecheze i liturgie v minulosti. Proto je užitečné zkoumat jednotlivé rozhodující momenty, kdy došlo ke změně církevní praxe, a jaké to mělo důsledky. Lze tak předjít opakování cest, které se v minulosti neosvědčily, případně si uvědomit, v jaké praxi jsme ustrnuli. Z tohoto důvodu nabízím na následující stránce stručný přehled významných momentů v historickém vývoji vztahu mezi katechezí a liturgií i s důsledky, ke kterým jednotlivé kroky v minulosti vedly.

**ING. MGR. MARIE
ZIMMERMANNOVÁ**

Vedoucí Katechetického
a pedagogického centra
Biskupství královéhradeckého.

NÁSTIN VÝVOJE VZTAHU MEZI LITURGIÍ A KATECHEZÍ V HISTORII CÍRKVE

Přehled významných momentů v historickém vývoji vztahu mezi katechezí a liturgií s důsledky, ke kterým jednotlivé kroky v minulosti vedly:⁹

Prvotní církev si velmi dobře osvojila proces křesťanské iniciace, který chápala jako uvádění dospělého člověka do křesťanského života. Proces probíhal v několika etapách, ve kterých se prolínalo hlásání evangelia, liturgické úkony, katecheze a slavení iniciačních svátostí. Společným cílem této kombinované pastorační služby bylo pečovat o nové učedníky na jejich cestě od obrácení k upevnování víry, uvádění do křesťanského života a vydávání svědectví. Konkrétním projevem respektování tohoto procesu bylo například ustanovení, že nepokřtění nemohli být před slavením iniciačních svátostí přítomni slavení eucharistické bohoslužby; nemohli se společně modlit s pokřtěnými ani si s nimi vyměnit políbení pokoje, a to z důvodu, že byl respektován proces jejich obrácení, aby získali schopnost „slyšet Slovo“ a změnit svůj způsob života a předčasně nepohrdli svatými tajemstvími.

Přibližně od 4. století docházelo k úpadku a posléze k zániku katechumenátu dospělých (děti byly do té doby do církve přijímány spíše výjimečně). To souviselo s velkým přílivem nových členů do církve po prohlášení křesťanství za oficiální náboženství Římské říše. Učení sv. Augustina o dědičném hříchu ovlivnilo všeobecné rozšíření praxe křtít děti co nejdříve po narození vzhledem k vysoké kojenecké úmrtnosti. Tato praxe vedla postupně ke vzniku samostatného obřadu biřmování. K oddělení přijímání eucharistie od křtu došlo ve 12. století. Toto časové oddělení slavení iniciačních svátostí mělo za následek též odtržení katecheze od liturgie. Doba pro udílení svátostí se řídila spíše biologickým růstem než procesem obrácení a duchovního růstu člověka. Křest se stal individuální záležitostí a ztratil vazbu na společenství věřících. Jeho symbolika byla minimalizována. Sestoupení do křestní vody jako symbol ponoření do Ježíšovy smrti a vystoupení jako zmrtvýchvstání s ním bylo nahrazeno symbolikou očisty od hříchů několika kapkami vody na hlavu kandidáta. Za křesťanskou výchovu pokřtěných dětí odpovídali rodiče nebo kmotři, kteří jim měli poskytnout základní křesťanskou výuku.

Na počátku 13. století se 4. lateránský koncil zabýval mj. úpadkem zájmu věřících o přijímání eucharistie. Proto vydal v roce 1215 nařízení, které stanovilo povinnost všech, kteří dosáhli užívání rozumu, přijímat eucharistii alespoň jednou za rok. To vedlo biskupy k přemýšlení o významu katechetické výuky a učinění příslušných opatření. V této době vznikaly příručky ke kázání, zpovědní zrcadla, příručky zbožnosti a jiné výukové texty psané formou otázek a odpovědí. Tyto texty předznamenaly vznik katechismů. S jejich rozšířením došlo k podstatné proměně katecheze od ústního zprostředkování zkušenosti víry k recitaci naučených otázek a odpovědí. Katecheze byly založeny na Krédu, příkázáních a modlitbách a nerozlišovaly hierarchii jednotlivých pravd. Katecheze byla redukována na výuku, učení se z paměti a byla omezena na děti. Svátosti byly chápány jako prostředky pomáhající k životu podle příkázání.

Roku 1566 byl z nařízení Tridentského sněmu vydán pro kněze latinsky psaný tzv. Římský katechismus. Stal se normou pro všechny ostatní katechismy. Přínosem tohoto katechismu bylo, že nauka o svátostech tvořila jednu samostatnou část ze čtyř a byla umístěna hned za pojednáním o Krédu. Svátosti byly chápány jako součást Božího plánu spásy. To znamená, že při jejich udílení se zpřítomňují Boží činy ve prospěch člověka. Katechismus vychází z Písma svatého a z učení církevních otců. Výklad nauky opírá především o sv. Augustina a sv. Tomáše Akvinského. Nicméně k prohloubení vztahu mezi liturgií a katechezí nedošlo. Katecheze měla poskytnout pouze poučení o ustanovení, udílení a účincích jednotlivých svátostí. Liturgii katechismus chápe jako „obřad používaný církví při udělování svátostí“, který vykonával veřejně kněz za pasivní účasti věřících k úctě a slávě Boží. Teologicky byla liturgie redukována na minimum (způsob a formu) vyžadované k uskutečnění svátosti. Katecheze byla zúžena na otázky a odpovědi o pravdách víry, které byly prezentovány především dětem, aby si je rozumově osvojily a naučily se je z paměti.

Obnova vztahu mezi liturgií a katechezí přineslo zejména liturgické a katechetické hnutí, která spolu s dalšími (např. s biblickým hnutím) usilovala o návrat k pramenům podle vzoru starověké církve. **Liturgické hnutí** prošlo čtyřmi fázemi. Jeho počátky jsou kladeny do 30. let 19. století v souvislosti s obnovou gregoriánského chorálu. Ke druhé fázi liturgického hnutí (od začátku 20. století) patří chápání identity církve jako mystického těla Kristova, na němž bylo založeno hlubší ocenění významu společenství pro bohoslužbu i život církve. Toto pojetí vedlo k první zmínce principu „aktivní účasti“ věřících na slavení bohoslužby (více na další straně).

Třetí fáze liturgického hnutí začala v roce 1947 vydáním encykliky papeže Pia XII. *Mediator Dei*, která v mnohém předznamenala koncilní konstituci *Sacrosanctum concilium* (1963). Důležitým krokem vyplývajícím z encykliky bylo obnovení velikonoční vigilie v roce 1951 a navrácení velikonočního tajemství do centra slavení

liturgického roku. Vrcholem třetí fáze bylo projednání a vydání již zmíněné konstituce SC. Úkolem čtvrté fáze liturgické obnovy bylo uskutečnění obnovy v praxi. Součástí plánu na obnovu liturgie bylo i vytvoření obsáhlého programu výuky a katecheze, kterému – jak se zdá – je praxe i v naší zemi ještě mnohé dlužná.

Katechetické hnutí usilovalo o obnovu katecheze. Ta byla na počátku 20. století vnímána i realizována jako školní předmět určený dětem, doplněný nácvikem příslušných dovedností. Podnětem ke změnám bylo hledání efektivnějších forem vyučování a také reakce na prudce se měnící sociálně ekonomické a společenské podmínky včetně změn, které probíhaly v církvi. Také toto hnutí prošlo čtyřmi fázemi. V první fázi šlo o obnovu vyučovací metod a přihlíželo se k poznatkům vývojové psychologie (příkladem je tzv. Mnichovská metoda). Ve druhé fázi se katechetici soustředili více na obsah katecheze (30.–50. léta 20. stol.). Pro toto období je charakteristický návrat k Písmu a k tradici prvotní církve. Dále došlo ke sblížení katechetického a liturgického hnutí. Jako teologický přístup ke katechezí se postupně prosadilo kerygmatické hnutí, jehož zásluhou bylo znovu objeveno centrální místo Ježíše Krista v křesťanském životě. Přínosem druhé fáze je také obnova významu pojmu katecheze. Katecheze není totéž co náboženské vyučování. Je součástí pastorační služby církve, je výchovou „ve víře“, ne vyučováním „o víře“, působí na celého člověka. Francie a Belgie jsou kolébkou „pedagogiky symbolů“, dalšího směru, který byl do katechetického hnutí začleněn. Tato fáze vyvrcholila konáním šesti Mezinárodních katechetických studijních týdnů v letech 1959–1969, jejichž účastníci načrtli principy obnovy katecheze a liturgie, které byly potvrzeny II. vatikánským koncilem a zakotveny ve *Všeobecném katechetickém direktoriu* z roku 1971.

Počátek třetí fáze katechetického hnutí je datován do 70. let. Zatímco v předchozí fázi bylo dominantním tématem hlásání Slova, pro třetí fázi je to téma interpretace zkušenosti v katechezí, a to v souvislosti s tím, že křesťanské společenství nejsilněji svědčí o poselství evangelia svým životem. Tyto myšlenky rozpracovala synoda biskupů, která se konala v roce 1977 v Římě. Tato synoda zdůraznila **úkol pastorační služby církve (k níž náleží jak katecheze, tak liturgie)** „živit“ život, vědomou a aktivní vírou. Zdůraznila, že katecheze je formou služby Slova a také úkolem celého křesťanského společenství. Uskutečňování těchto přístupů je považováno za čtvrtou fázi katechetického hnutí.

Princip činné účasti věřících na slavení liturgie

Z historického přehledu vývoje vztahu mezi katechezí a liturgií vyplývá, že za společný úkol katecheze a liturgie je dnes považováno „živení živé, vědomé a aktivní víry“. S tím souvisí formulování principu „činné (aktivní) účasti na slavení liturgie“. Tento termín použil poprvé oficiálně papež Pius X. v instrukci o posvátné hudbě *Tra le sollecitudini* (22. 11. 1903) a později např. v dekretu *Quam singulari* (8. 8. 1910) o časném a častém svatém přijímání dětí. Dekret QS byl přeložen do češtiny v roce 1929.¹⁰ V souvislosti s jeho rozšířením se otázkou činné účasti věřících zabývali i čeští katecheti a další teologové. Podobné náhledy se objevují i v současné praxi, proto si některé uvedme pro ilustraci:

Vývoj pojetí činné účasti věřících v českém prostředí

Profesor katechetiky Václav Kubíček (1866–1951), který výrazně ovlivnil podobu katecheze dětí u nás po dlouhá desetiletí, doporučoval vést žáky při výuce náboženství k aktivní účasti na mši svaté tak, aby obřady prožívali co nejzbožněji.¹¹ Byly vydávány malé misálky, aby děti a jejich rodiče mohli bohoslužbu lépe sledovat a věděli, jak ji mají prožívat.

V roce 1947 vydal papež Pius XII. encykliku *Mediator Dei*, která předjímala mnohé z toho, co později obsahovala liturgická reforma II. vatikánského sněmu. Je v ní zmíněna mj. přirozená aktivní účast na obřadech na základě daru společného kněžství všech věřících. Dr. Josef Burdyšek z Hradce Králové jej vysvětloval v Časopise katolického duchovenstva z roku 1948 následovně:

„Plné účinnosti dosahuje mše svatá, když se jí věřící zbožně účastí a přivlastní si milosti, které z ní plynou, a to jak samou účastí na ní, tak i svatým přijímáním při ní! Věřící si musí uvědomit, že je jejich největší povinností a ctí zúčastnit se oběti eucharistické a že se jí musí zúčastnit ne s myslí roztržitou a netečnou, nýbrž tak pozorně a vroucně jako praví spoluobětníci, aby se co nejlépe spojili s Věčným Veleknězem.“ Toto spoluobětování je chápáno tak, že kněží zvláštním způsobem dokonávají oběť Kristovu a věřící tak činí „povšechně“, svým přáním. Smyslem tohoto spoluobětování je podat Bohu zadostiučinění za své hříchy, což nelze udělat dokonaleji než účastí na mši svaté.¹²

O deset let dříve však český teolog, dominikán S. M. Braitó chápe účast na Ježíšově oběti podobně jako církev po II. vatikánském sněmu:¹³

„Nejdeálnější vyjádření (aktivní účasti) jest dáno dialogickou formou mše svaté. Není hlavním co nejvíce ‚do toho mluvití‘, jak bych vyjádřil někdy touhu po aktivní účasti, nýbrž účastnit se tak, jak je to dáno samou formou mešního formuláře. Hlavní účast a hlavní obsah liturgického hnutí jest ona účast mystická na oběti Kristově. Abychom se účastnili aktivně, svým životem především, proměněným v Kristově oběti a v ní nebeskému Otci podaným. Je ideálem kněžství, abychom podávali ne něco cizího, nýbrž svého. Čím více je obětník ztotožněn s obětí, tím je dokonalejší oběť i obětník. Čím více se ztotožníme svým životem s Kristem a čím více učiníme v Kristu a skrze Krista oběť ze svého života, tím je dokonalejší naše oběť. Ježíš totiž podal ve své oběti životní i na kříži oběť naši. Zasloužil jí totiž, aby mohla býti obětí čistou, svatou a přijatou. (...) Dialogovaná mše svatá je ideální účastí na mši svaté: sledovat s knězem jeho slova a úkony, hlasitě se zúčastňovat v tom, co církev k hlasité spoluúčasti přímo lidu podává a hlavně spojovat se mysticky, což znamená nejak-tivnější spojování své oběti životní s obětí Kristovou.“¹⁴

foto: Aneta Maclová

Činná účast věřících v *Sacrosanctum concilium*

V konstituci II. vatikánského sněmu *Sacrosanctum concilium* (4. 12. 1963) je výraz činná účast věřících (participatio actuosa fidelium) jakýmsi refrémem. Objevuje se v ní celkem 25x, z toho v deseti případech ve spojení s blíže určujícími přívlastky, např. vědomá, plná, zbožná, plodná, dokonalejší, vnitřní i vnější.¹⁵ Základ této činné účasti vyjadřuje teologicky následovně:

„... je horoucí touhou Matky církve, aby byli všichni věřící formováni k plné, uvědomělé a aktivní účasti na liturgickém slavení, která je vyžadována samou povahou liturgie a pro kterou křesťanský lid jako „vyvolený rod, královské kněžstvo a svatý národ, vykoupený lid“ (1 Petr 2,9; Ef 2, 4–5), má právo a povinnost z moci křtu.“ (SC 14)

Konstituce SC se tématem činné účasti zabývá jak na úrovni všeobecné formulace, tak na úrovni konkrétních aplikací v různých částech liturgie (SC 11, 19, 21, 26–31, 48, 50, 114, 124). K činné účasti farního společenství na slavení liturgie uvádí:

Farní společenství prožívá aktivně liturgii jako vrcholné setkání s Bohem, kterého oslavuje a nechá se jím posvěcovat; žije jako společenství bratří a sester, kteří jsou „jedno v lásce“; věřící jsou zapálení pro lásku Kristovu a svým životem dosvědčují, co vírou přijali. (srov. SC 10)

Z uvedeného vyplývá, že liturgii slaví celé shromáždění věřících (ne tedy pouze kněz). Činná účast věřících na liturgických úkonech **vyrůstá z darované účasti na Kristově velikonočním tajemství, kdy jsme se ve křtu stali kněžským lidem**,¹⁶ abychom přinášeli „neposkvrněný obětní dar nejen rukama kněze, ale spolu s ním, a tím se učili obětovat sami sebe“ (srov. SC 48). Nelze ji ztotožňovat ani s úkony, které by měli věřící při liturgickém slavení vykonat, ani s účastí na různých liturgických službách, ani se zbožností, kterou věřící při slavení projeví.

Náměty pro výchovu k činné účasti v katechezi

V následujících odstavcích je uvedeno několik úkolů katecheze v liturgické výchově věřících. Ke každému jsou navržena některá témata. K naplnění jednotlivých úkolů vede cesta, která musí začínat v bodě známém účastníkům katecheze. Například by nemělo smysl věnovat se objasňování všeobecného kněžství věřících, pokud by byli účastníky katecheze lidé, kteří nemají zkušenost s osobní modlitbou díky a chvály, nebo je ani nena- padne vnímat svět kolem sebe a svůj život jako dar od Boha. Proto prosím čtenáře, aby k naplňování níže uvedených úkolů hledali cestu přiměřenou těm, kterým slouží ve výchově víry.

Porozumět duchu liturgie a rozvíjet schopnost ji slavít: liturgie je, jak bylo uvedeno, vrcholem a zdrojem veškeré činnosti církve a zároveň to není jediná forma života z víry. S těmi ostatními (modlitba, služba Božímu slovu, diakonie...) však úzce souvisí a k porozumění této souvislosti může katecheze přispět. Mezi úkoly katecheze v této oblasti patří: výchova k modlitbě, k díkůvzdání, k pokání, k důvěryplné prosbě, ke smyslu pro společenství a k řeči symbolů (srov. VDK 85). To vše má vést k cíli liturgie: vykoupení člověka a oslavě Boží (SC 12). Oslava je způsobem společného vyjádření radosti z darů života. Přirozeným prostředím pro zkušenost s ní by měla být rodina, která prožívá vzájemnou sounáležitost. Pro ty, kteří nemají podobnou zkušenost z běžného života, je třeba ji vytvářet při katechezi.

Uvádět do smyslu a průběhu slavení svátostí: Možné přístupy nastíním na příkladu křtu. Identita křtěna je dána jeho křtem. Teologie křtu, ze které lze odvodit jeho důsledky pro život člověka, je velmi bohatá a poskytuje celou řadu námětů ke katechezím např. v postní době. Kniha *Uvedení do křesťanského života* obsahuje ve všeobecném úvodu (čl. 1–6) přehled účinků všech iniciačních svátostí, zvláště křtu, a jejich vzájemných souvislostí. Poskytuje tak desítky námětů ke katechezi. Tyto katecheze by měly zvláště u dospívajících a dospělých lidí vycházet z biblických textů, na které jednotlivé věty v textu odkazují.

Symboly a symbolické jednání při slavení svátostí ukazují na jednání Boží, které se ve svátostech zpřítomňuje. Toto jednání je zpravidla doprovázeno slovy Písma svatého, která osvětlují význam liturgických úkonů a znamení (srov. SC 24). Významným východiskem pro katechezi jsou zvláště modlitby, ve kterých jsou připomínány události z dějin spásy: např. modlitba při žehnání vody uvádí v anamnetické části stvoření vody, potopu světa, přechod Rudým mořem, Ježíšův křest, vodu s krví, které vytryskly z Ježíšova boku po jeho smrti na kříži, a poslání apoštolů do celého světa, aby učili, křtili a získávali učedníky. V každé z těchto událostí působil Bůh pro záchranu člověka a každá se vztahuje ke smrti a vzkříšení Ježíše Krista. V tomto duchu je třeba k jednotlivým událostem v katechezi přistoupit. Katecheze má pomoci porozumět tomuto zpřítomňování. Například prof. František Kunetka je vysvětluje následovně:

„Je zřejmé, že události, které se udály v určitém historickém okamžiku, se nemohou opakovat. V liturgické anamnézi je však zpřítomňována spásná dynamika určité historické – a tedy neopakovatelné skutečnosti. Věřícím, kteří se účastní liturgických úkonů, se nabízí účast na události spásy, kterou byl Ježíš z Nazareta pro své současníky. V liturgickém slavení se tedy musí dít to, co pro ně znamenalo setkání s Ježíšem: smíření, osvobození, spása. (...) Jestliže při slavení eucharistie pronášíme a slyšíme Kristova slova nad chlebem a vínem, stáváme se současníky toho, co se dělo tenkrát, protože tenkrát a dnes se děje stále totéž: Ježíš Kristus se z lásky vydává pro spásu člověka.“¹⁷

V případě svátosti eucharistie se nabízí vyjít z eucharistické modlitby.¹⁸ Bůh svým jednáním člověka posvěcuje a člověk mu odpovídá, jak bude zmíněno dále.

Třetím přístupem k obsahu katechezí připravujících na obnovu křtu o Velikonocích je propojení s probíhajícím katechumenátem ve farnosti.¹⁹ Východiskem pro katechezi mohou být nedělní evangelia doby postní z cyklu A, která představují Ježíše jako dokonale poslušného Syna svého Otce (pokušení na poušti), Mesiáše (proměnění na hoře), jako pramen živé vody (setkání Ježíše se Samaritánkou), světlo světa (uzdravení slepého) a vzkříšení a život (vzkříšení Lazara).

Uvádět do křesťanského tajemství: Pojem „tajemství“ je mnoha našimi současníky chápán různě. Např. děti jsou ovlivněny knihami a seriály, které rozvíjejí jejich fantazii prezentováním různé magie. Kromě toho jsme ovlivněni novodobým humanismem, jehož hodnoty nevyžadují náboženský základ. Kultura z něj vycházející redukuje tajemství na pouhou záhadu nebo problém, který je třeba vyřešit. Křesťanské tajemství však není problém nebo záhada, které je třeba přijít na kloub. Je to znamení skutečnosti, která přesahuje jakoukoliv možnou zkušenost, jakékoliv přivlastnění si skutečnosti, která nás přesahuje a tím vylučuje jakékoliv přivlastnění si z naší strany.²⁰

Můžeme říci, že cestou k vstupování do „křesťanského tajemství“ je trpělivé uvádění do četby a modlitby s Písmem svatým, vytváření vlastní zkušenosti s Bohem a především slavení liturgie, které působí samo o sobě mystagogicky. „Křesťanské tajemství nelze vyučovat ani se mu nelze učit. To, co je možné, je být do něj uváděn.“²¹

Podporovat a posilovat sounáležitost věřících s církví: Ježíšovo učení nebylo založeno na udělování příkázání a jejich plnění. Jeho cestou byl příklad vlastního života, který objasňoval slovy. Ježíš respektoval svobodné rozhodnutí pro jeho následování. Některé problémy současné církve souvisejí s neochotou věřících plně se identifikovat s církví.²² To může pramenit i ze značné neznalosti její identity, z nereálných představ či špatných zkušeností. Katecheze může věřícím pomoci porozumět církvi na základě jejích obrazů v Písmu svatém. Tyto obrazy jsou uvedeny a komentovány v konstituci *Lumen gentium*: mystické tělo Kristovo (LG 7), Boží lid (LG 9) a všeobecná svátost spásy (LG 48). Další uvádí LG 6. Podle příkladu Krista nestačí s těmito obrazy seznámit a vysvětlit je, ale katecheze má poskytnout svým účastníkům prostor k propojení těchto obrazů s jejich zkušeností, představami a touhami, aby se jim církev stala domovem. To vyžaduje zařazení činností, které tyto zkušenosti podporí.

Dalším úkolem je pomoci věřícím k poznání, že „liturgické jednání není soukromé jednání, nýbrž slavnostní projev církve“ (SC 26). Proto představa, že liturgie je místem, kde mohu prožívat zejména svůj osobní vztah k Bohu, a z toho plynoucí požadavek, aby mne její dialogická forma „nevyrušovala“, svědčí o nepochopení podstaty liturgie.

Chápat účast na liturgickém slavení jako službu: Nositelem liturgického slavení je celé shromáždění (srov. SC 26; dříve byl za pravého celebranta považován pouze kněz). „Při liturgickém slavnosti má každý služebník církve i každý věřící konat jen to, ale i všechno to, co mu přísluší z povahy věci a podle liturgických předpisů“ (SC 28). Účast na liturgii je pro každého zároveň službou. Liturgické služby jsou rozděleny do tří základních kategorií: služba celého shromáždění; služba předsedajícího a služba zvláštních služebníků. Katecheze by měla přispět k chápání

účasti věřících na liturgii jako služby a vést k porozumění **služby celého shromáždění**, která vyplývá z křestního kněžství a projevuje se těmito prvky:

- dialogy mezi předsedajícím a společenstvím, odpověďmi na modlitby, aklamacemi (zvoláním);
- zpěvem zejména při průvodech (příchod kněze s přísluhujícími k oltáři, přinášení evangeliáře k ambonu, přinášení darů);
- zpěvem nebo recitací tzv. ordinária: Pane smiluj se, Sláva, Věřím, Svatý, Beránku Boží; pronášením jiných modliteb např. Otče náš či vyznání hříšných;
- nasloucháním četbě Písma, odpovídání zpěvem žalmu, posvátným mlčením;
- postoji a gesty: stání, klečení, žehnání křížem, přinášení darů.

Při některých obřadech se jedná i o další služby. Např. při iniciačních obřadech v rámci katechumenátu společenství vydává svědectví při obřadu zapsání mezi čekatele, účastní se na skrutičních v době postní a dává katechumenům příklad vlastní obnovy v duchu kajícího víry a lásky, která vrcholí o velikonoční vigílii obnovou křestních závazků. Během mystagogického období se pak věřící účastní mši za nově pokřtěné, věnují se jim a pomáhají jim začlenit se do společenství farností.²³

Poznámky

- 1 „Přesto však je liturgie vrchol, k němuž směřuje činnost církve, a zároveň zdroj, z něhož vyvěrá veškerá její síla. Vždyť apoštolská práce je zaměřena k tomu, aby se všichni, kdo se vírou a křtem stali Božími dětmi, shromáždili vjedno a uprostřed církve chválili Boha, účastnili se oběti a jedli ze stolu Páně.“ (srov. SC 10)
- 2 Viz např. diskuse k tématu liturgie na www.signaly.cz.
- 3 SEKRETARIÁT ČESKÉ LITURGICKÉ KOMISE. *Uvedení do křesťanského života*. Praha: ČLK, 1987.
- 4 Viz <http://adks.apha.cz/res/data/081/009289.pdf>.
- 5 Viz např. KOHUT, P. V. „Pečeť Ducha Svatého. Biřmování jako svátost křesťanské iniciace.“, *Communio* 4, 2005, s. 305–321. Také KUNETKA. „Biřmování v pohledu liturgické teologie“, *Communio*, 3, 2006, s. 315–336.
- 6 Srov. např. text Svátost pokání a smíření na www.pastorace.cz v rubrice Svátosti.
- 7 Autorka vychází z vlastního průzkumu mezi katechety.
- 8 Viz např. FOSSION, A. „Perspektivy katecheze v pluralitní společnosti“, *Cesty katecheze*, 2, 2009, s. 15–16.
- 9 Text o historii vztahu mezi katechezí a liturgií je stručným resumé části článku: WEISS, Joseph E. „Liturgy and Catechesis“. In: *Liturgical ministry* 7 (1998), s. 57–66.
- 10 *Dekret Quam singulari*. Brno: Česká akciová tiskárna, 1929.
- 11 Srov. KUBÍČEK, Václav. *Katechetika. Návod k duchovní správě školní mládeže katolické*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1937, s. 195–211.
- 12 Srov. BURDYŠEK, Josef. „Aktivní účast při mši svaté“. *Časopis katolického duchovenstva*, 6, 1949, 17–22.
- 13 Srov. Všeobecné pokyny k Římskému misálu (VPŘM), čl. 55.
- 14 BRAITO, S. M. „K liturgickému hnutí“. *Na hlubinu*, 1938, s. 492.

Závěr

Jak bylo naznačeno v úvodu, výčet problémů, které prožívají věřící v souvislosti se slavením liturgie ve svátostech, není zanedbatelný. Již dávno nestačí předkládat požadavek „užívat řádně prostředků milosti“, jak dříve přikazovaly katechismy. Jednou z cest, jak pomoci věřícím prožívat liturgii jako vrchol a zdroj křesťanského života, je uvádět je do porozumění činné účasti na slavení liturgie. V historii církve můžeme objevit změny praxe, které vedly ke ztrátě tohoto vědomí, ale také cestu k liturgické reformě církve, která by je měla obnovit. Reforma se však nemůže uskutečnit bez aktivního přispění všech, kterých se týká. Katecheze má mj. za úkol vyvářet prostředí pro přijetí reformy z vlastního rozhodnutí na základě hlubšího porozumění liturgickému slavení. Účelem tohoto článku bylo poskytnout k tomu několik podnětů, naznačit, že k jejich realizaci je třeba promyslet cestu, na které se uplatní přístupy pokoncilní katecheze: vychovávat víru člověka tím, že bude schopen propojovat poznávání Božího zjevení se svou zkušeností.

Doporučená literatura k porozumění duchu a obsahu liturgie:

- Romano Guardini: *O duchu liturgie* (Česká křesťanská akademie, 1993; kniha byla napsána roku 1918)
- František Kunetka: *Slavnost našeho vykoupení* (KNA, 1997)
- Paul de Clerk: *Moudrost liturgie a jak jí porozumět* (KNA, 2002)
- Klemens Richter: *Liturgie a život* (Vyšehrad, 2003)
- Adolf Adam: *Liturgika* (Vyšehrad, 2008)

- 15 Srov. také KUNETKA, F. *Slavnost našeho vykoupení*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997, s. 77.
  - 16 Tamtéž.
  - 17 Tamtéž, s. 31.
  - 18 Srov. ZIMMERMANNOVÁ. „Dějiny spásy v eucharistické modlitbě“. *Cesty katecheze*, 3, 2009, s. 22–23.
  - 19 Srov. JOHNOVÁ, H. „Katechumenát v České Třebové“ in KATECHETICKÁ SEKCE ČBK (ed.) *Křesťanská iniciace. Sborník třetí vědecké katechetické konference*. Praha, 2009, s. 72. Autorka v tomto příspěvku popisuje zkušenost s využitím katechumenátu k obnově farnosti.
  - 20 Srov. DŘÍMAL, L. „Křesťanská iniciace a katecheze“ in *Křesťanská iniciace*, s. 18.
  - 21 Tamtéž.
  - 22 Srov. OPATRŇ, A. *Cesty pastorace v pluralitní společnosti*. Kostelní Vydří: KNA, 2006, s. 75–84.
  - 23 Tento odstavec je zpracován podle KUNETKA, 1997, s. 84–89.
- Zkratky VKD: *Všeobecné katechetické direktorium* z roku 1971; VDK: *Všeobecné direktorium pro katechezí* z roku 1997. Obě direktoria vydala Kongregace pro klérus.

Summary: Liturgical Education in Catechesis

This article is concerned with the question „What can be done in the catechesis to educate the believers for the active participation in the liturgy?“ The author enumerates some starting points for the solution of this question. She explains in more details next from them: some actual problems in the celebration of the sacraments in the Czech republic; the development of the relation among catechesis and liturgy in the history; the examples of the concepts of the active participation in the works of the Czech theologians in the 20th century; some proposals for the liturgical education in the catechesis.